

Fatih Dönemi İstanbul’unda Bazı Felsefi Tartışmalar ve Siyaset Teorisi

Tahsin Görgün

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethettikten sonra idari alanda yaptığı bir çok önemli düzenleme yanında çok sayıda medrese kurması, çok sayıda âlimi İstanbul’a davet etmesi, bir çok konuda âlimlere sorular yönelterek onları meseleleri müzakereye davet etmesi sadece kendisinin ilmi, fikri ve felsefi ilgisi ve tecessüsü ile açıklanamayacak, daha derin bir boyut taşıyor gibi gözükmektedir. Bu boyut, fikri olarak iyi yetişmiş bir padişahın, fetihten sonra bir dünya devleti, bir imparatorluk inşa ederken, bunun sadece askeri ve idari tedbirlerle başılamayacak kadar esaslı bir mesele olduğunun farkında olması ile alakalı gibi gözükmektedir.

Her ne kadar tarihi kaynaklar üzerinde kısaca duracağımız birçok meselenin müzakeresinin Fatih’in talebi üzerine gerçekleştiğini ifade etse de, mevzu sadece Fatih ile alakalı değildir. Padişahın bu konuların varlığından haberdar ve bu soruların önemini farkında olması, -onun durup dururken ve sırf kendi gayreti ile bu meselelere aşına olması düşünülmemeyeceğine göre-, onu yetiştiren ve onun yetişmesine katkıda bulunan çok sayıda âlimin bu meselelerle –daha Fatih bu konuları düşünmeden önceki dönemdeki- alakası ve bu alimlerin düşüncelerindeki derinliğin buradaki katkısını dikkate almayı

gerektirmektedir. Bu meselelerin o gün Fatih ile birlikte ortaya çıkmadığı; Fatih'in sadece daha önce müzakere edilmeye başlanmış ve çok önemli merhaleleri geçmiş olan meseleleri gündeme taşımakta bir tür bir "sebepe", bir "vesile" olduğu dikkate alınmalıdır. Buradaki önemli soru, Padişahın bir sürü işi gücü varken böylesi sorularla niçin iştiğal ettiği noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun hem sorulması hem de cevaplanması, meselenin daha farklı ve derin bir çerçevede ele alınmasını, daha farklı bir ifade ile soru ve sorunların varlık ile ilgisi ve varlık meselesi ile irtibatı içinde keşfedilmesini gerektiriyor. Burada da bir varlık meselesi, özellikle de toplumsal varlığın mahiyeti ile ilgili bir mesele, kendisini gösteriyor. Bir imparatorluk inşa etmek, varlık ile irtibatı yeniden düşünmeyi gerektiriyor ki, bu toplumsal varlık ve onun normatif esasını sorgulamayı birlikte getiriyor. Çünkü mesele, biraz sonra kısaca üzerinde duracağımız gibi, "nizam-ı alem" ile alakalıdır ve bu durum, başta varlık olmak üzere, felsefe ve kelam kadar, nazari tasavvufun da doğrudan ilgili olduğu bir çok temel meselenin bu perspektiften yeniden müzakeresini gerektirmektedir.

Bu durum bizi meseleleri Fatih ile değil, Fatih'i ve meseleleri dönemin şartları ve imkanları ile anlamaya çalışmaya sevk etmektedir. Bu sebeple önce dönemin şartları ile ilgili bazı noktaları kısaca belirleyerek, tartışılan sorunlarla dönem arasındaki irtibatı keşfetmeye çalışacağız. Bununla ilgili bazı hususları ele aldıktan sonra Fatih'in bu meselelerle ilgilenirken tam da merkezinde bulunduğu bir sorunu, siyaset meselesini, dönemin önemli şahitlerinden birisinin eseri üzerinden kısa bir tahlile tabi tutacağız.

Daha farklı bir ifade ile bu tebliğde, felsefi ve metafizik meseleleri üzerinden hakkında çok konuşulan Osmanlı siyaset düşüncesinin görebildiğim kadarıyla ciddi bir tahlile konu olmamış bir boyutunu, Osmanlı siyaset düşüncesinin felsefi boyutunu, kısaca ele almak istiyorum.

1. Felsefi tartışmalar söz konusu olduğunda iki ayrı temel kategoriye birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi bütün zaman ve mekanlarda devam eden ve herhangi bir döneme ve bölgeye has olmayan meseleler etrafında gerçekleşen tartışmalardır. Bunlar genel olarak varlık, bilgi, ahlaki ve estetik değer hükümleri gibi konulardır ki, hemen her toplumda ve hemen her zaman şu veya bu şekilde tartışılmıştır. Fatih döneminde yapılan tartışmaların konularının bir kısmı buna dahildir.

Fatih'in talebi üzerine hakkında risalelerin yazıldığı ve müzakerelerin yapıldığı konular oldukça fazladır. Bunlar arasında meşhur olanlarından bir kaç tanesi, tehâfütler, mukaddimât-ı erbe'a, yaklaşımlardaki ihtilaflardan kaynaklanan farklılıkların açığa çıkması ile ortaya çıkan "hakikat" meselesi gibi metafizik ile ilgili meselelerdir.

Fatih'in üç yüz elli yıldan fazla bir süre önce Bağdat'ta başlamış ve bir asır sonra Kurtuba'da devam etmiş olan mühim bir tartışmadan, tehâfüt meselesinden haberdar olması, tabii ki sadece kendisinin bir başarısı değildir. O dönemde yaşayan ve Fatih'e hocalık eden âlimlerin bu eserler ve meselelerle, bunları öğrencilerine öğretecek kadar irtibatlı/işin içinde olduğunu göstermektedir. Kısaca Gazali'nin aklın sınırlarını göstermeye çalıştığı "tehâfütü'l-felâsife" isimli eseri ve buna Endülüs'te İbn Rüşd tarafında verilen cevap, "tehâfütü't-tehâfüt", bu eserlerde dile getirilen hususlarda birbirini eleştiren iki görüşü açığa çıkararak, meseleleri halletmekten çok, ortaya çıkarmış olmaktadır.¹ Bir anlamda ortaya Gazali tarafından bir tez atılmış, buna İbn Rüşd tarafından bir anti tez geliştirilmiş; ancak henüz bir sentez ortaya çıkmamıştı. Fatih'in döneminin âlimlerinden, özellikle de Hocazade ve Ali Tusi'den, bu hususta "hakemlik" yapmalarını talep etmesi, sadece Fatih'in konumu icabı, entelektüel ilgisinin seviyesi ve derinliği ile açıklanamaz. Fatih bir sultandır ve kendisi dönemin en güçlü devletinin padişahıdır. Onun ilgilerinin "sırf" entelektüel olabileceğini düşünmek, onun hem kendisinin bütün fiilleri, fikirleri ve kararları ile bir vahdet teşkil ettiğini, hem de, daha büyük bir vahdetin, Osmanlı Devleti denilen daha büyük bir vahdetin bir parçası olduğunu dikkate almamak demek olacaktır.

Fatih'in özellikle müzakere ettirdiği diğer bir mesele de doğrudan doğruya toplumun normatif zemini ile alakalıdır. Bu mesele ahlaki hayatın en temel iki kavramı olan "iyi ve kötü" nün, klasik ifadesi ile "hüsün ve kubuh" un mahiyeti ile alakalıdır.² Bu konu da, tehâfüt

.....

1 Tehâfütlerde ele alınan konular ana hatları ile Tanrı, Tanrı'nın bilgisi ve sıfatları, Tanrı-alem ilişkisi, bu anlamda Tanrı'nın aleme müdahalesinin makuliyeti, alem ve alemin ontik ve kozmolojik özellikleri, insan, insanın geçmişi ve geleceği ile ilgili olarak aklın neler söyleyebileceği olarak sıralanabilir.

2 Bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmaları da dikkate alarak hazırlanan bir makale için bak: Asım Cüneyd Köksal, "İslam Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlakiliği Meselesi- Mukaddimat-ı Erbeaa'ya Giriş", İslam Araştırmaları

meselesinde olduğu gibi, tartışmalı bir konudur. Buradaki taraflar ise, Hanefi mezhebinin döneminde önde gelen isimlerinden birisi olan Sadru’ş-Şerî’a ile Fatih’in yaşadığı dönemin ve sonrasında ideal âlim tipini temsil edenlerden birisi olan Sa’deddin et-Teftazani’dir. Sorun iyi ve kötünün bilinmesi meselesi olmaktan daha çok, iyi ve kötünün varlığı meselesi haline getirilerek, buradan toplumsal varlığın normatif esası olarak ahlak ve onun temel kavramları olan “iyi” ve “kötü”nün bir sıfat olmaktan çok, kendine özgü varlıkları olduğunu göstermeye çalışmak olarak ifade edilebilir. Anahtar kavram ise, varlığı tavsif eden “itibarî”liktir. İyi ve kötünün mahiyeti hakkındaki müzakere, İbn Arabî ve Fenarî’den sonra, onların varlık meselesini ele alırken açtığı imkanları dikkate alarak, toplumsal varlığın normatif esasını yeniden müzakere etmek, dünyanın en büyük gücü olarak merkezi bir konuma yerleşmeye yönelmiş olan bir devletin varoluş şartları çerçevesinde anlamak daha uygun gözükmektedir.

Bunların yanında Fatih’in müzakereye açtığı başka konular da vardır. Bunlardan birisi “hakikat” hususunda kelim, felsefe ve tasavvuf olarak isimlendirilen alanlar arasında, bunların üst bir bakışla ele alınarak, değerlendirilmesi talebidir ki, bu talep, Fatih tarafından Molla Camî’ye yöneltilmiş ve o bu talebe müspet cevap vererek, ed-Dürretü’l-Fâhire’yi telif etmiştir. Bu konu Fatih’in dönemin önde gelen âlimlerini İstanbul’da bir araya getirme gayretinin bir parçası olarak gelişmiş; Fatih önce Molla Câmî’yi İstanbul’a getirtmek için hediyelerle birlikte davetini göndermiş; ancak Molla Câmî İstanbul’a gelmek istememiştir. Daha sonra Fatih ona, Felsefe, Kelam ve Tasavvuf’un arasındaki irtibat ve farkları dikkate alarak, bunlar arasındaki farklılıkların ortaya çıkardığı “hakikat sorunu”nu, mevcut bilgi birikimini dikkate alarak müzakere etmesi teklifini iletmiş ve Molla Câmî’de vakidaveti kabul ederek, bu eseri telif etmiştir. Bu eseri önce muhtasar olarak, geniş bir şekilde ele alacağı eserin temel tezlerini ifadeyle, bunu İstanbul’a göndermiş; daha sonra aynı metni yine kendisi şerh etmiştir. Bu eserde tartışılan konuları aşağıda ana başlıklar olarak zikredeceğiz.

İkinci kategori ise, birinci grupta doğrudan irtibatlı olmakla birlikte, birincilerden dönemin siyasi ve toplumsal şartları itibariyle ayrılan ve bu özellikleri ile siyasi ve toplumsal şartların bir anlamda

•••••

Dergisi, 28 (2012), 1-43

eleştirel bir şekilde müzakere edilmesi ile/müzakere edilmesi yoluyla gerçekleşen tartışmalardır.

Bu tartışmaların zemini önceden insanların hayatının esasını teşkil eden ve bu anlamda baştan verilmiş olan tarafından belirlenmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse İslam medeniyeti içinde Tanrı-âlem ilişkisi, Tanrı-insan ilişkisi Peygamberlik kategorisi üzerinden müzakere edildiği gibi, Hıristiyan düşüncesinde Peygamberlik kategorisinin eksik olması ile birlikte, Tanrı-âlem ilişkisi kadar Tanrı-insan ilişkisi de enkarnasyon/hulûl sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada aşkın bir Tanrı'nın varlığı Hıristiyan düşüncesi için sorun haline gelirken, İslam düşüncesinde mesele aşkın bir Tanrı'nın kendisinden bağımsız olarak varolamayacağı, buna rağmen O'ndan farklı bir âlem ile ilişkisinin nasıl olduğu, bunun nasıl anlaşılacağı sorusu, cevabı baştan verilmiş bir soru özelliği taşır. İslam düşüncesinin zirvesinde İbn Arabî ve Vahdet-i Vücut'un bulunması ile Hıristiyan düşüncesinin zirvesinde Hegel'in sisteminin mevcudiyeti tesadüfi değildir. Buna Fatih Dönemi bağlamında verilecek örnekler arasında Molla Camî'nin *ed-Dürretü'l-Fâhire'si* bulunmaktadır. Bu eserde Molla Câmî on bir temel meseleyi müzakere ve muhakeme etmektedir.³ Bu meseleleri hatırlayacak olursak, konu daha kolay anlaşılacaktır.

1. Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti meselesi; Tanrı'da vücut mahiyetten ayrı mı aynı mıdır?
2. Tanrı'nın vahdeti ve bunun nasıl ispat edileceği;
3. Tanrı'nın sıfatları ve bunların O'nun mahiyeti ile ilgisi;
4. Tanrı'nın bilgisi ve bilme sıfatının Tanrı'ya izafesi;
5. Tanrı'nın cüz'leri bilmesi meselesi. Tanrı'nın tikelleri bilmesinin makul bir açıklaması var mıdır?
6. Tanrı'nın iradesinin tabiatı ve ilmi ile irtibatı. Tanrı'nın ilminden farklı bir iradesi var mıdır?
7. Tanrı'nın kudreti ve iradesi ile irtibatı; Tanrı özgür müdür, zorunlu mu?

.....

3 Molla Abdurrahman Camî, *ed-Dürretü'l-Fâhire*, ed. N. Heer ve A. B. Behbahani, Tahran 1980, s. 7

8. Âlem ezeli ve ebedi midir? Ezeli bir âlem özgür iradeli bir Tanrı ile irtibatlandırılabilir mi?
9. İlahi kelamın tabiatı; Kur'an mahluk mudur, değil midir?
10. İnsanın iradi eylemleri insanın kudreti ile mi, Tanrı'nın kudreti ile mi gerçekleşmektedir?
11. Âlemin Tanrı'dan suduru ve Bir'den nasıl olup da kesretin çıktığı; bunun makul bir açıklamasının olup olmadığı.

Molla Câmî, eserinde kısaca bu sorulara Kelam ve Felsefe tarafından verilen cevapların ikna edici bir şekilde gerçekleşmediğini; buna karşılık Sufilerin yaklaşımının bu iki yaklaşıma alternatif olmayıp bu ikisini telif ederek, daha üst bir bakışla, bir sentezle cevapladığını göstermeye çalışmaktadır.

Bu tartışmaların biri doğrudan, diğeri dolaylı olmak üzere, iki formda ortaya çıktığı ve yürütüldüğünü söyleyebiliriz. Doğrudan derken kast ettiğimiz, burada örneklerini gördüğümüz Fatih'in veya bir talebenin, bir arkadaşın talebi üzerine bir meselenin ele alınması ve müzakere edilmesini kast ediyoruz, ki bu şeklin sık sık eserlerin başında zikredilmesinden hareketle, eserlerin önemli bir kısmının telifine vesile teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu vesile bazen bir mektup, bazen bir soru, bazen bir rica, bazen de bir rüya olabilmektedir.

Dolaylı müzakere ise, esas itibariyle telifin muhtelif yolları üzerinden gerçekleşmektedir. Bunların en başında şerh ve haşiyeler gelmektedir. Yazılan şerh ve haşiyelerde çok çeşitli meseleler dolaylı olarak müzakere edilir; müellifler kendi fikirlerini metinler üzerinde konuşurken, dile getirirler ki, bu çerçevede yeni açıklamalar kadar yeni soru ve sorunların da ortaya çıkması, bu sürecin tabii bir parçasıdır. Bu meselelerin neler olduğu, hangi soruların hangi gerekçelerle ortaya çıktığı ve bunlara hangi cevaplar verildiği, düşünce tarihinin ana çizgilerini teşkil eder. Esas dolaylı müzakereler üzerinden sabit ile değişken, biri diğerini mümkün kılarak açığa çıkar; sabit olduğu düşünülen, veya o zamanda kadar tartışmaya açılmamış bir çok husus müzakereye açılırken, tartışmalı olan bir çok mesele de, çözümlerde ulaşılan ittifaklarla birlikte kalıcılar arasına katılarak, daha sonra gelecek olan nesillerini okuyacakları metinlerin ayrılmaz parçası haline gelirler.

Dolaylı müzakerede iki cihet önemlidir: bunlardan birisi konunun mahiyetidir; konunun mahiyeti ve onunla ilgili olarak elde edilenler, bilinenler, neyin müzakere edileceğini belirler. Diğer taraftan konunun doğrudan parçası olmayan, ama onunla ilgili olan unsurlardaki değişiklikler, önceden fark edilmeyen farklılıkların zuhuruna sebep olurlar ki, bu yeni soru ve sorunların ortaya çıkması anlamına gelir. Düşünce tarihinin en önemli vazifesi düşüncede sabit ve değişkeni, bu iki ciheti dikkate alarak, kendi yatağını kendisi belirleyen bir nehir gibi kavrayarak dile getirmektir.

2. Mesela daha önce muhtelif âlimler tarafından dile getirilmekle birlikte İbn Arabî tarafından yeniden ve daha üst bir bakış açısı ile daha derinlikli bir şekilde değerlendirilen ve ardından bir çok düşünür tarafından ele alınan Nübüvvet ve Velayet meselesi etrafındaki tartışmalar, ilk bakışta siyasi ve toplumsal hayatla doğrudan irtibatlı gibi değil görünse de, esas itibariyle toplum hayatında, toplumsal hayatın normatif esasını temellendirme ve muhafaza etmede kimin daha sahih bir konum sahibi olduğu sorunundan bağımsız gözükmemektedir. Özellikle bu konu, İslam toplumunun varlığı ve bunun kognitif/ilim ile ilgili boyutu ile doğrudan alakalı gibi gözükmemektedir. Osmanlı devleti ve Osmanlı toplumu, İslam tarihinin tabii bir parçası olduğu için, Nübüvvet ve Velayet meselesi, toplumsal varlık ile doğrudan alakalıdır.

Nübüvvet ve Velayet meselesi doğrudan siyaset ile alakalı değil gibi gözükse de, biraz daha yakından bakıldığında bu mevzunun en derinden ve kökten bununla alakalı olduğu fark edilebilir. Siyaset meselesi her halükarda, siyasal toplumun varlığı ile ilgili bir sorun olduğu için, bunun nasıl kavrandığına daha yakından bakmak gerekmektedir. Bu alanda tam da bu konuyla alakalı olarak telif edilmiş bir eser bulunmaktadır. Bu eser siyasal toplumun mahiyeti ve bunun nasıl tahakkuk ettiğini ele alarak, bu yaklaşımını Osmanlı Devleti ve Fatih özelinde müşahhas bir şekilde ele almaktadır.

Fatih döneminde doğrudan ve dolaylı olarak müzakere edilen meselelerin en azından bir boyutunu keşfetmek için, Fatih vefat ettikten sonra kaleme alınmış bir eserin kısa bir tahlilini yapmak gerekmektedir. Bu eser Tursun Bey tarafından Fatih ve dönemi hakkında telif edilen “Tarih-i Ebu’l-Feth”dir.⁴ Bu eserin en temel konu-

•••••

4 Tursun Bey, *Tarih-i Ebu’l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977; burada bu eserin özellikle s. 2-30 arası dikkate alınacaktır.

su nizâm ve nizâm-ı âlemdir. “nizâm” ve “nizâm-ı âlem” kavramları etrafında gerçekleşen müzakereler bir yönüyle siyasi hayatı, başka bir yönü ile bütün bir toplumsal düzeni, diğer yönüyle de metafiziği ilgilendirmektedirler.

Bu kitabı ele almadan önce bir hususu hatırlatmakta fayda mülahaza ediyorum. Tursun Bey’in “reîs-i hukemâ-i İslamiyyun” olarak nitelediği Hâce Nâsirü’l-dîn et-Tûsi, daha önce İbn-i Sina’nın ana hatları ile dile getirdiği tefriki sürdürerek, varlığı iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan birisi, doğrudan Allah’ın kudretinin müteallakı olarak, insanın herhangi bir dahli olmadan mevcut olan nesnelere; bizim kabaca fiziki âlem dediğimiz âlemdir. İkincisi ise, insan fiilleri ve insan fiillerinin ortaya çıkardığı düzendir. Bu haliyle topluma ve insanın fert ve toplum olarak, hayatını sürdürürken ortaya çıkardığı her şeye, kısaca kültür ve/veya medeniyete tekabül etmektedir. Bu ikinci âlem, bizim bugün “dünya” derken kast ettiğimiz âlemdir ki, mukaddimât-ı erbea kadar diğer metafizik meselelerin tartışılması süreci, insan fiilleri ile ortaya çıkan bu âlem ve bu âlemin düzeni ile doğrudan alakalıdır.

Bu düzenin temel ilkesinin ne olduğu sorusu, toplum teorisi kadar siyaset teorisinin de tayin edici sorusudur. Bu soruya Tursun Bey tarafından verilen cevap iki şeyi ihtiva etmektedir: önce insanın tabii varlıklar arasındaki yeri ve diğer varlıklardan temayüz ettiği tarafı ortaya koymak;⁵ daha sonra da insanın temayüz ettiği cihet üzerinden insani varoluşun ön şartı olarak temeddün veya toplumsallığın açıklanması⁶ ve bu çerçevede Padişahın konumunu tayin ve tahkik etmek.

Tursun Bey eserine “raiyye ve beriyye”nin padişaha olan ihtiyacını beyan ederek başlar. Ve eserinde epeyce sistematik bir şekilde devlet düzeni ve bu düzen içinde padişahın konumunu ortaya koymaya çalışır. Metinde ilk bakışta padişahın varlığının toplumsal düzenin kurucu bir ilkesi olduğu gibi bir intiba oluşabilir; böyle bir intiba ile birlikte Batı Avrupa’da o dönemde ve daha sonra ortaya çıkan ve neticesi modern devlet olan sürecin, bu ve benzeri eserler –veya bu ve benzeri eserlerde dile gelen düşünce- olduğu gibi bir düşünceye

.....

5 Tursun Bey, *Tarih-i Ebül-Feth*, s. 11

6 Tursun Bey, *Tarih-i Ebül-Feth*, s. 12

götürebilir; ancak metin ciddi bir şekilde tahlil edildiğinde, padişahın toplumsal hayatın kurucu bir ilkesi olmayıp, düzenleyici bir ilkesi olduğu ve onun vazifesinin, kendisini önceleyen ve o iktidardan ayrıldıktan sonra da etkinliğini sürdürecektir olan, düzenin gereği gibi yürümesini sağlamakla yükümlü olduğu ortaya çıkar.

Bunu temellendirirken Tursun Bey insanın tabiatı icabı medeni olduğu, yani diğer insanlarla birlikte varolabildiği; diğer insanlara bağımlı olduğu; her bir insanın diğerine bağımlı olduğu ve herkesin herkese bağımlı olmakla birlikte, herkesin herkesten farklı ilgi ve bilgiler, farklı becerilerle ayrıldığını; bunun aynı zamanda insanlarda farklı talepleri de birlikte getirdiğini; bu taleplerin belirli makul bir ölçüde tutulmaması halinde, fesadın ortaya çıkacağını; padişahın varlığının hikmetinin, işte bu fesadı önlemek olduğunu ifade etmektedir. Bu nokta oldukça önemlidir: padişah düzeni oluşturmaz; düzen zaten insanın tabiatı gereği tahakkuk eder. Ancak insanların bazı özellikleri bu düzeni devamında sıkıntılar ortaya çıkmasına yol açabilirler ki, padişahın vazifesi bu fesadı engellemektir.

Tursun Bey'in bütün bu süreci anlatırken kullandığı temel terim, "şükür"dür. Şükür, insanın bir nimet karşısında bulunması gereken hali ifade eder. İnsan çok çeşitli nimetlerle karşı karşıyadır ve her nimetin bir şükürü vardır. Bu nimetler arasında, bu nimetlerin elden çıkmasına sebep olacak olan unsurların engellenmesi de girer ki, bunu yapan padişah'tır. Padişah, öngörülen düzeni sağladığı için, insanların şükürünü hak eder. Şükür kavramı ve şükür kavramına bu bağlamda yüklenen anlamın, günümüzde siyaset felsefesinin belki en önemli sorunu olan, meşruiyet sorunu ile alakalı olduğu söylenebilir. Bu husus, Osmanlı Devletinin ve hanedanın meşruiyeti ile ilgili meseleye, en azından Tursun Bey'in nasıl baktığı konusunda epeyce fikir vermektedir.

Padişahın düzeni sağlaması için güce ihtiyacı vardır. Güç ise mal ve asker ile sağlanır. Güce sahip olmak bir nimettir; bu nimetin şükürü, adalet ile tahakkuk eder. Padişahlığın nihai bir makam olmadığı, onun da bir nimet olması ile dile gelir ki, bu durum, mesela Bodin ve Hobbes tarafından savunulan ve kısaca "kralların mutlak hakimiyet hakkı" diye nitelenebilecek bir yaklaşımla uyumsuzdur.

Aslında Padişah'ın "Yeryüzünde Allah'ın Gölgesi" olması ifadesi, ilk bakışta anlaşıldığının aksine, Padişaha mutlak yetki vermek

için değil, bir taraftan tekvin ile teklif arasındaki uyumu ifade etmek için; diğer taraftan da Padişah'ın "başına buyruk olmayıp", Allah'a bağlı olduğunu/veya bağlı olması gerektiğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Fatih'in ve onun şahsında siyasi düzenin nizâm-ı âlem için ehemmiyeti anlatılırken, onları aşan ve bağlayan daha üst bir âlemin ve ilkelerin bulunduğu hareket noktası olarak alınması, zaman zaman sorunlar ortaya çıkarsa da, en azından insanlar arasında neyin adalet, neyin zulüm olduğu konusunda bir şuurun oluşması ve muhafazası için hayati bir ehemmiyet arz etmiş gözükmektedir. Bu hususu daha iyi görebilmek için, ilk bakışta benzer fikirlerin savunulduğu dönemin ve devam eden yüzyıl içinde Batı Avrupa'da ortaya çıkan fikirlere ve onların ortaya çıkardığı neticelere bakmak gerekmektedir.

Bu noktada ilk olarak işaret edilmesi gereken konu, insanın kendi oluşturduğu dünyada yaşıyor olduğunun farkında olmasıdır. Bu farkındalık, Sadru'sh-Şeria'nın yukarıda mukaddimât-ı erbea vesilesi ile kısaca zikredilen temellendirmesi ile, insanın kesbini inkar etmeden, nihai mülkü Allah'a hasreden çözüm ile birlikte, Batı Avrupa'nın aksine sekülerleşme gibi bir netice ortaya çıkarmamıştır.

İkinci olarak işaret edilmesi gereken nokta siyasete ahlak ve hukuk karşısında bir konum verilmemesi; hele hele siyasete ahlak ve hukuk alanını belirleme imkanının tanınmamasıdır. Bu da Batı Avrupa'dan farklı olarak hukuku kendisinin bir fonksiyonu olarak kavrayan ve şekillendiren modern devletin Müslümanlar arasında teşekkül etmesini –sömürge dönemine kadar- engellemiş; devleti sürekli hukuka bağlı bir konumda tutmuştur.⁷

Bu metnin yazılış tarihinin 1490'ler olduğu dikkate alınırsa, Batı Avrupa'da ortaya çıkan Makyavel, Jean Bodin ve Hobbes gibi modern devletin ilk teorisyenleri olarak kabul edilen o dönemin düşünürlerinin eserlerinde dile gelen yaklaşımları kısaca hatırlayacak olursak, hem genel olarak dönem, hem de bu dönemde ortaya çıkan

.....

7 Bu durum Batı Avrupa'lı gözlemciler tarafından da 18. Yüzyılın ikinci yarısında bile, kısmen stratejik bir söyle olarak geliştirilen "şark despotizmi"ne karşı, dile getirilmeye devam edilmektedir. Mesela bak: *La Legislation Orientale*, Paris 1778;

fikirler bağlamında Tursun Bey'in eserini ve bu eserde dile gelen düşünceyi daha iyi anlama imkânı buluruz.⁸

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Osmanlı Devleti Fatih ve fetih ile birlikte bir imparatorluk haline gelirken, bu sadece birkaç basiretli devlet adamının aldığı kararlarla gerçekleşmemiş; aksine devlet adamlarının yaptığı işlere çok ciddi ve esaslı felsefi tartışmalar refakat etmiştir. Fatih döneminde şekillenen felsefi tartışmalar toplumsal hayata refakat etmiş; bunun neticesinde Osmanlı devleti kendi klasik düzenini kazanırken, kendi dışındaki topluluklara da –muhtemelen– ışık tutmuştur. Ancak bu ışık, Osmanlı toplumundaki anlamını muhafaza etmemiş; daha farklı anlamlar ve boyutlar kazanarak etkin olmuşa benzemektedir.

.....

8 Burada bu konu üzerinde durmak bizi amacımızdan uzaklaştıracaktır. Başka bir vesile ile bu mesele üzerinde durmak daha uygun olacaktır. Bunlar arasında mukayeseli çalışmalar yapılması, bu dönemin hem Osmanlı düşüncesini hem de Batı düşüncesini daha iyi anlamaya yardım edecektir.